

บทที่ 4

การใช้คำ

ในวรรณคดีเรื่องตะเลงพ่าย มีการใช้คำบางอย่างที่ควรแก่การศึกษา ในบทนี้ ผู้เขียนขอจำกัดขอบเขตหัวข้อดังนี้

4.1 การใช้คำกับข้อบังคับทางฉันทลักษณ์

4.1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างรูปคำกับจำนวนคำ

4.1.2 รูปคำกับความหมายของคำ

4.1.3 การเปลี่ยนแปลงรูปคำเพื่อประโยชน์ของสัมผัส

4.2 พิจารณาการใช้คำบางคำซึ่งแต่เดิมใช้คู่กับคำอื่นในลักษณะของคำซ้อน

4.3 ศึกษาคำบางคำที่น่าสนใจ

4.4 การใช้คำกะทัดรัด

4.5 ความประณีตในการใช้คำ

4.1 การใช้คำกับข้อบังคับทางฉันทลักษณ์

กรมแกววรรณคดีประเภทร้อยกรอง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีรูปแบบทางฉันทลักษณ์ ศรีอินทรายุทธ หรือ นายผี ไท่กล่าวรับรองว่า

ไม่มีกุกกุกกลอนใดที่จะอุบัติขึ้นโดยปราศจากฉันทลักษณ์วิทยาใด, ไม่ว่าผู้รจนาจะรู้ตัวหรือไม่, ไม่ว่ารูปการจะละเอียดหรือหยาบเพียงใด จนดูคล้ายกับจะไม่อาศัยวิธีการแห่งฉันทลักษณ์ เช่น กลอนเปล่า...¹

¹ศรีอินทรายุทธ (นายผี), ศิลปะการแต่งกุกกุกกลอน (กรุงเทพฯ: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2518), หน้า 5 - 6.

คำว่ารูปแบบทางนันทลักษณ์ ผู้เขียนหมายถึง

แบบวิธีการเขียนบทพากย์กลอนทั้งหลายอันเคยมีอยู่แล้ว รวมทั้งยังมีเคยมีแต่ไม่เคยคุ้นเคยเคยมีขึ้นใหม่ เช่นที่ น.ม.ส. ได้คิดแบบวิธีใหม่อย่างหนึ่งขึ้นให้ชื่อว่า สยามมณีนันท เป็นคน¹

โดยเหตุที่คำประพันธ์แต่ละชนิดมีรูปแบบของตัวเองโดยเฉพาะ เมื่อกวีจะแต่งคำประพันธ์ชนิดใด จึงจำเป็นต้องรู้จักรูปแบบและสรรหาถ้อยคำให้เหมาะแก่การใช้แต่งคำประพันธ์ชนิดนั้น ๆ แต่ทั้งนี้ต่องหาคำที่มีความหมายสอดคล้องกับเนื้อเรื่องควย อย่างไรก็ตาม บางครั้งกวีจำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงรูปคำไปบ้าง เพื่อให้เข้ากับลักษณะของบังคับทางนันทลักษณ์ ซึ่งถือว่าเป็นข้อยกเว้นพิเศษบางอย่างที่ยอมให้ใช้ในภาษากวีได้ วิธีดังกล่าวได้แก่ การตัดคำให้สั้นลงหรือการยืดยาว เช่น ยืดเสียงสระสั้นเป็นสระยาว หรือใช้วิธีแผลงคำ น.ม.ส. ทรงมีพระมติในเรื่องนี้ว่า

กวีวิญญู จะยืนตัวสะกดให้คร่ำ เครงอยู่ตามแบบที่ไ้กัน
เวลาทีแต่งนุหาได้ไม การบังคับตัวสะกดและวิธีเขียนนั้นจะ
บังคับใครไ้โดยบางทีตามแต่บังคับกวีไมไ้ โดยทรงสักคานุภาพ
สมัยไหนตัวเสีของกวีเสี ในเรื่องตัวสะกดก็ไ้ ในเรื่อง
ถ้อยคำที่ไ้ก็ไ้ กวีวิญจะในสมัยนั้นก็เสียมโทรกลงไป²

4.1.1 ความสัมพันธ์ระหว่างรูปคำกับจำนวนคำ

จำนวนคำและรูปคำมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เพราะจำนวนคำสามารถบังคับให้รูปคำเปลี่ยนแปลงไปได้ตามความเหมาะสม เช่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

² น.ม.ส., สามกรุงภาคผนวก, หน้า 310.

ทูลแถลงแห่งบาปเบื้อง	บุรพโชน
จึงบดินทร์เค็คใจ	จากทอง
พระเสด็จแต่เคี้ยวไกล	แคนราช
ฤาพระจักละนอง	อัญว้างขัง ¹

บุรพ เป็นคำวิเศษณ์ มาจากคำว่า บุรพ (บุรว) ซึ่งแปลว่า "ก่อน" คำนี้อยู่ในตำแหน่งที่หกในบาทแรกของโคลงบทนี้ ถ้าไม่มีเครื่องหมายการันต์จะต้องอ่านว่าบุ-ระ-พะ ซึ่งจะทำให้รุงรังเกินไป เพราะวรรคหลังของโคลงสี่สุภาพต้องการเพียง 2 คำเท่านั้น (ไม่นับบาทสุดท้าย และคำสร้อย) หรือถ้าจะอนุโลมโดยให้อ่านรวบคำ (หมายความว่าไม่มีเครื่องหมายการันต์) ว่า บุ-ระ-พะ-ละ-ไหน จะทำให้มีเสียงเบาอยู่ไกลกันมากเกินไป ฟังดูไม่ไพเราะและขัดกับจังหวะของเสียงคำในภาษาไทยด้วย เพราะโดยปกติคำไทยมีจังหวะการออกเสียงเป็นคู่สลับกัน เช่น นึก-เบา-นึก-เบา หรือ เบา-นึก-เบา-นึก ฯลฯ ในที่นี้ บุ-ระ-ละ-ไหน แม้เสียง ระ และ ละ จะอยู่ไกลกันก็พอจะอนุโลมได้ เพราะถ้าพิจารณาให้ดี เสียง ระ ยิ่งเบากว่า ละ อยู่หน่อยหนึ่ง

ผู้วนนั้นคือเส็กสู	สงคราม โพนดา
ปางราชนโรรมอนราม	เรื่องอ้าง
ทวยทัพเทียบในสนาม	เสนอเคช นันนา
สนันแต่เสียงมาซาง	แจกฟ้าคินสลาย ²

ผู้วน ที่แท้คือ วน แปลว่า ถั่ว หากว่า หรือแม่ว่า ว (วะ) ใน วน คือว่านั่นเอง วน ในที่นี้มีรูปเป็น วน เพราะต้องการให้มีเสียงยาวและหนักจะดีฟังดูไพเราะ

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 9.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

ถ้าไชว นีว เสียง นิ และ บ ซึ่งเป็นเสียงเบาจะอยู่ติดกัน และถ้าไชตามรูปศัพท์เดิมว่า นีว (นิ-วะ) เวลาอ่านจะเป็นเขอเพราะจะตองอ่านรวบทั้งคำว่า วะ และ บ ทำให้อ่านไม่สะดวกควย รวมทั้งฟังดูไม่ไพเราะควย

แมวควงกลมลาสไต	มาคด
โดยสถานแถวสกล	ทีน
จักชวนแมชมบน	บรพต โพนเฮ
พลาางแมชมเรียมช	แมชเรียมช ¹

แมว (แม-วะ) กรอนมาจากคำว่า แมว ถ้ากวีไชคำเต็ม จะทำใหม่มีคำหนัก อยู่ใกล้กันถึง 3 คำ

นอกจากจะลดรูปคำควยการเติมเครื่องหมายวรรคและไชคำกรอนแล้ว ในตะเลงพายยังไชวิธีการอื่น ๆ อีก คือ การตัดเสียงหน้าคำหรือท้ายคำทิ้งและการเติมไม้ค

ตัวอย่างการตัดเสียงหน้าคำ ไคแก

พระศรีโลกนาถแมว	แมคจมาร
เจกพระราชสมภาร	พ็อง
เสด็จไรพิริยะราญ	อรินาศ ลงนา
เสนอพระยศยีนกอง	เกียรคิทาวทุกภาย ²

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 134.

ไปแจ้งการแห่งเล่ห์
 ทางเร่งศึกเร่งตอย
 พระโถมมณัสย์เสรา
 พลงพระขับพลชั้น
 พระพิศอเนกบัณฑิต
 ไปบเหือคละหอย

เทห์คนไทยไซ่น้อย
 เร่งเต่าตื่นตาม มานา¹
 แสนศัลย์
 เคลื่อนคลอย
 เนื่องสัตว์ นันนา
 ทางไหหาศรี²

คำว่า นาศ เทห์ และ นันต์ ตัดมาจากคำเต็มว่า พินาศ อุปะเทห์ และ อนันต์ ตามลำดับ
 คำอื่น ๆ ในประเพณีใดแก่ว่า นุช (ตัดมาจากคำ อนูช) และ ฌรงค³ (ตัดมาจาก
 รฌรงค) ฯลฯ

ตัวอย่างการตัดเสียงหายคำ เช่น

พระเปรมปราโมทยนอม	วันทนา
พลงพระทรงไอยรา	ฤทธิแก้ว ⁴
ทูลแถลงแห่งมาปเบื่อง	บุรพไฉน
จึงบคินทรเค็คใจ	จากทอง
พระเสด็จแต่เคี้ยวไกล	แคนราช
ฤาพระจักละนอง	อวยว้างซัง ⁵

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

³ อานรายละเอียดจากรื่องเดียวกัน, หน้า 27 และ 51.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

เหตุที่ย้อนเคราะห์หวน
บาปสร้างสร้างบุญ

ทาสฏ
เขตทาว¹

ไอยรา ตัดมาจาก ไอรากัถิ ซึ่งเป็นชื่อข้างทรงของพระอินทร์ เมื่อตัดมาแล้ว
กลับใช้ในความหมายทั่ว ๆ ไป เป็น สามานยนาม แปลว่า ข้าง ส่วนคำว่า ว่า ตัดมา
จาก ว่าเหว ซึ่งแปลว่า เปลี่ยวใจ คำสุดท้าย ภู ตัดมาจากคำเต็มว่า ภูมิตี

การลดจำนวนคำด้วยการเติมไม้พยัก เช่น

พระมีบิตคัน	เต็มมาน
ประณตน์ขสโมธาน	เทคเกลา
พระทรงอธิฐาน	ขอเคช พระเอย
กุมแฉษาพระเจ้า	จักสูตีกเข็ญ ²

นซ์ มาจาก นช แปลว่า เล็บ ในที่นี้หมายถึง เล็บมือ

การเปลี่ยนแปลงรูปคำเพื่อให้สอดคล้องกับจำนวนคำที่ต้องการ นอกจากจะอาศัย
กลวิธีการตัดคำเดิมให้สั้นลงดังที่กล่าวมาแล้ว ในทางกลับกันก็อาจทำได้ด้วยการยัดเสียง
สระหรือแผลงคำเมื่อต้องการคำมากขึ้น เช่น ยัดเสียงสระ

กลางแสดคงแหงเหกุแพ	ไฟรี
กริ่งกมลธาคี	เคือดรอน
วันทททุกขทวี	หวนเทวษ
ถวิลววยชุนซอน	อกอนชวัญหาบ ³

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 161.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

ถาที่ ยึดเสียงมาจาก ถกั โคยึดเสียงสระอึ เป็นสระอึอ

แผลงคำ

การแผลงคำเพื่อเพิ่มจำนวนคำ ในคะเลงพายม็อยู่มาก เช่น

...สองกษัตริย์ถวายเพลิง	เถกิงการมหรสพ
<u>คำรบถวนสัตว์วาร...</u> ¹	
...สำทาศตราครบมือ	ถึอ <u>กระบักกระบอก</u>
หอกคาบปืนสะสาร	แสนยาหาญแนนขันค... ²
ถวิลปางบ่าราชเจ้า	จากเวียง
ยังเสนาะ <u>สำเนียง</u>	ละหอย ³

าธา

คำรบ แผลงมาจาก ครบ กระบักกระบอก แผลงมาจากคำว่า กลับกลอก สำเนียง แผลงมาจาก เสียง

4.1.2 รูปคำกับความหมายของคำ

ในวรรณคดีเรื่องนี้มีคำอยู่มากพอสมควรที่มีความหมายไม่ตรงกับรูปคำที่ปรากฏ เช่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

...จึงเอารสโทไท
โดยขนาดบูรพ์ระเพดี

อิโหกอบการเมรุมาศ
สองกษัตริย์ถวายเพลิง...¹

โดยทั่วไป กษัตริย์ หมายถึง เจาผู้หญิง แต่ในที่นี้จะมีความหมายต้งนั้นไม่ได้
เพราะหมายถึง สมเด็จพระนเรศวรและพระเอกาทศรถ

ฉันโคจิ่งจุ่มเจ้า
อยู่เคลือบคลั่งโงม

จักมาแอบแนบเกล้า
ฉันนา²

เคลือบ ในโคลงบทนี้ที่แท้คือเคลือบนั่นเอง แต่ตำแหน่งของคำนี้ต้องการคำโท
จึงเติมวรรณยุกต์โทลงไปด้วย รูปคำจึงดูแปลกออกไป

เป็นศรีสวัสดิ์แคขอย
ขอชนะไพร
ขอเป็นธวัชไป
ขอพระเป็นจักรกั

ขอชัย
ทั่วทั้ง
ปักทัพ เฉลิมนา
เกลื่อนรอนผอนเกษม³

กั ในที่นี้ไม่ได้แปลว่า สัตว์นำชนิดหนึ่งที่มีลักษณะคล้ายงู หากแต่เป็นคำเดียวกับ
กั นั่นเอง ที่ทราบเช่นนี้เพราะดูความหมายจากบริบท (context) คือใช้กับเสวตฉัตร
ซึ่งเป็นวัตถุที่ไซกันหรือบัง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

ขุนนามนฤนาถตั้ง
 อาลักษณ์เลิศปัญญา
 ศรีภูมิปริชา
 แดงเล่ห์สนเท่ห์

ตามนา คักค็ไย
 ยิงผู้
 เซลงอรรถ แลดา
 ราชไมตรีสมาน¹

โดยทั่วไป ไมตรี เป็นวรรณยุกต์รูปหนึ่งของไทย แต่ ไมตรี ในโคลงบทนี้ ความหมายก็คือ ไมตรีนั่นเอง แต่ต้องการวรรณยุกต์ตามบัญญัติโคลง จึงต้องเติมไม้โท ลงไป

คำประเภทยี่มีรูปไม่ตรงกับความหมายนี้ ผู้อานต้องสังเกตจากบริบทเอาเอง ซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่าไม่ยากเกินความสามารถของผู้ที่สนใจและอ่านวรรณคดีมานานพอสมควร

4.1.3 การเปลี่ยนแปลงรูปคำเพื่อประโยชน์ของสัมผัส

ในการแต่งร่ายกรอง ปัญหาเรื่องการใช้คำสร้างความหนักใจให้แก่ผู้ไม่น้อย เพราะร่ายกรองส่วนใหญ่มีบังคับที่สัมผัส การสัมผัสของคำมีอิทธิพลมากสามารถทำให้รูปคำเปลี่ยนไปได้ เช่น

...ปางบดินทรบิตุราช พระบาทสู่สวรรคต จึงเอารสโทโท
 ธิให้กอบการเมรุมาศ โดยชนาคบูรพระเพณี สองกษัตริย์ถวาย
 เพลิง...²

กวีใช้ กษัตริย์ ไม่ได้ เพราะต้องการรับสัมผัสสระอีจากประเพณี จึงต้องใช้ว่า กษัตริย์ เป็นการยัดเสียงสระอีเป็น อี ซึ่งทำให้ฟังคล้ายคำว่า กษัตริ์ ซึ่งเราหมายความอย่าง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 147.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 3.

ไทย ๆ ว่า นางกษัตริย์

...ขป็นพิภพสัมา แดเอกาทศรุด คนุชุนอยนาถ

พระอนุชาของสมเด็จพระนเรศวรทรงพระนามว่า เอกาทศรุด แดในที่นี้เป็น เอกาทศรุด เพราะต้องการจะให้สัมพันธ์กับนุช

โยธีสัสลาศแคลว	คลาทาง
ทุกทวสัศวตคนตาง	แตกเตา
กาสรสุกรกวาง	ทรายชุม ชุมนา
ละมิงระมาคผาคผิงเขา	ป่าสัหนี่ซอน ¹

โคลงบทนี้กล่าวถึงสัตว์ต่าง ๆ ที่ตกใจเพราะเสียงเคียวตีฟ จึงพากันหนีเตลิดเข้าป่าเพื่อหาที่ซุกซ่อน ตามความหมายของโคลงบทนี้ ต่าง จึงน่าจะมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ตาง แต่เพราะต้องการให้สัมพันธ์กับ ทาง จึงตัดวรรณยุกต์เอากออกเสีย

คดียังเวียงคานดาว	โดยมี
เมืองชอกกาญจนบุรี	วางวาง
ผู้โคมออกตี	ตอบตอ ทัพนา
ยลแดเหยาเรือนราง	อยู่ไร ไครแรม ²

วาง มีความหมายเหมือนวาง กวีใช้คำนี้นอกจากจะให้ประโยชน์ทางด้านสัมผัสแล้ว ยังมีส่วนช่วยให้ความหมายดีขึ้นมากอีกด้วย กล่าวคือ เมื่ออ่านพบคำว่า วาง ก็ชวนให้นึกถึงอางวางที่แปลว่า เปลาเปลี้ยว นั่นก็คือ นอกจากเมืองกาญจนบุรีจะวางเปลา

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 46.

ปราศจากผู้คนแล้ว ยิ่งเงียบเหงาและแลดูอว่างว้างอีกควย

... ทั้งสามควนเคินพล พวกพหลหมูมา หารอยมามอง
 ความ ยลสยามยาครทัฬ อยูทาร์บรายคาย ขอบหนองสราย
 เรียบพยุห้ คุกงอนากองหลวง แลทั้งปวงทราบเสร็จ เร็ว
 ระเห็ดไปทูล แคนเรศรุอุปราช¹

นเรศรุ มาจากศัพท์ นร + อิศวร กลายเป็น นริศวร หรือ นเรศวร แล้ว
 แปลงตัว ว เป็นสระอุอีกทีหนึ่ง นเรศวร จึงเป็น นเรศรุ แปลว่า ผู้เป็นใหญ่ในหมู่มนุษย์ ที่
 กวีต้องไขว่หา นเรศรุ เพราะต้องการให้รับสัมผัสจาก ทูล ซึ่งเป็นคำสุดท้ายของวรรคที่
 อยู่ข้างหน้า

... ความยุติมิ่งมือเหล็ก เค็กเคื่อนของางาง ขางคัง
 กั้นคานคา ครอบเครื่องราชูปโภค...²

ราช สนิทกับ อุปโลก เป็น ราชูปโลก แต่ควยเหตุที่ต้องการให้สัมผัสกับคานคา
 จึงเปลี่ยนจาก ราชูปโลก ไปเป็น ราชูปโลก ซึ่งถึงแม้จะเขียนผิดหลักอักขรวิธี แต่
 เป็นที่ยอมรับว่าใช้ได้ จักว่าเป็นการอนุโลมทางกวีนิพนธ์ (poetic license), อย่าง
 หนึ่ง

อาจจะมีบางท่านแย้งว่า กวีไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงคำเช่นนี้ เพราะสามารถ
 เอาคำว่า รา (ชา) รับสัมผัสจาก คานคา ได้ ขอนี้ผู้เขียนมีความเห็นว่า กวีอาจจะทำ
 เช่นนั้นก็ได แต่คงไม่ลืมน้อยอย่างหนึ่งว่า รา เป็นเพียงส่วนประกอบส่วนหนึ่งของ ราช
 เท่านั้น ซึ่งถ้าหลีกเลี่ยงได้ กวีจะพยายามไม่ใช้คำประเภทนี้รับสัมผัส เพราะเวลาอ่านจะ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 77.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

ฟังดูแปร่งหูพิกล

...พระยานครลำปาง ขึ้นมาทางคูกุณฑล
 เป็นขุนพลปึกขวา...¹
 ...ให้พระยานานนำพิริย เถลิงหัสดีราชา ทัพแข่งขวา
 พระยาสว่าง ขึ้นมาทางคันทักคี...²

มาตangk มาจากภาษาบาลีว่า มาตงค ไทยเราใช้ว่า มาตงค แปลว่า ข้าง
 แต่ในรายทั้งสองแห่งนี้ใช้ว่า มาตangk โดยยึดเสียงสระอะเป็น อา เพื่อให้สัมผัสกับ
 ลำปางและสว่างค ตามลำดับ

สรุปแล้วในวรรณคดีเรื่องนี้ คำที่เปลี่ยนรูปไปเพื่อประโยชน์ในการสัมผัสมีทั้ง
 เปลี่ยนแปลงคำส่งสัมผัสและคำรับสัมผัส ลักษณะเช่นนี้มิได้มีเฉพาะในเรื่องตะเลงพ่าย
 เท่านั้น วรรณคดีเรื่องอื่น ๆ ก็มีอยู่ไม่น้อยเช่นกัน

4.2 พิจารณาการใช้คำบางคำซึ่งแต่เดิมใช้กับคำอื่นในลักษณะของคำซ้อน

คำซ้อน คือ คำประสมแบบหนึ่งทีสร้างขึ้นด้วยการนำเอาคำที่มีความหมายใกล้เคียงกันมาเข้าคู่กัน³

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงตัดเอาคำเพียงคำเดียว
 ซึ่งแต่เดิมปรากฏคู่กับคำอื่นในรูปของคำซ้อนมาใช้ ดังตัวอย่าง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 88.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

³ สุทธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ หลักภาษาไทย (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2513),
 พิมพ์ครั้งที่ 5, หน้า 123.

...แห่ชายหลายสระพร้อม   แห่ขวาลอมสระพริ้ง
แห่หน้าคั้งเหลือนับ   แห่หลังคับเหลือนेत्र...¹

คั้ง และ คับ มักใช้คู่กันว่า คับคั้ง มีความหมายว่า มาก บางกรณีก็อาจตัดเอาเพียงคำเดียวมาใช้โดยมีความหมายเหมือนเดิมได้ เช่น เลือคคั้ง ส่วนคำว่า คับ ไม่ค่อยมีใครเอามาใช้เดี่ยว ๆ เพราะอาจทำให้เข้าใจผิดได้ เพราะ คับ มีความหมายอีกอย่างหนึ่งว่า แคบ เช่น เลือคับ กระโปรงคับ แต่ในรายบพนี้ก็นำเอา คับ มาใช้ และเนื่องจากกวีใช้ คับ ใกล้เคียงกับ คั้งมาก จึงทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้ว่า กวีต้องการความหมายอะไรกันแน่ นับว่าเป็นความสามารถ ความฉลาด และความรอบคอบของกวีอย่างหนึ่ง

สลิกายาพลอดเพอ	ลำพัง เลยนา
วานประเวศสูวัง	สัคนอย
จำทุกทุกขแกลงยัง	เยาวเรศ แมถา
จงแมฐเรียมสรอย	สุดอวางอาตุร ²

สรอย ถัดมาจาก เศร้าสรอย ถ้าใช้เพียงคำเดียวคนทั่วไปมักใช้ เศร้า มากกว่า เพราะมีความหมายตายตัว ส่วนคำว่าสรอยนั้นนอกจากจะมีความหมายอย่างเดียวกันแล้ว ยังมีความหมายอื่นอีก ในโคลงบทนี้ผู้อ่านสามารถรู้ความหมายของ สรอย ได้ไม่ยากนัก เพราะมีคำบางคำช่วยเน้นหรือแนะความหมายให้ นั่นก็คือคำว่า สุดอวางอาตุร

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเกิม, หน้า 15.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

ปางอมรมัวหม่นถวน	จักรพาด
สถิตที่มณฑลสถาน	แทนหญ้า
สายัณห์หมู่แมนमार	มาแวก วงแธ
หวังประยुทธโรมรา	รวคร้อบัลลังก์ ¹

มัว ตักมาจาก มัวสุ่ม ความหมายของ มัว ก็คือ หรือของ มัวสุ่ม ก็คือ เป็นไปในทางลบ แต่สำหรับโคลงบทนี้ กวีนำเอาคำว่า มัว มาใช้ในความหมายกลาง ๆ แปลว่า ออกันหรือชุมนุมกันเท่านั้น

...ขานนถโชนแตรสังข์	ประนังแซศัพทไกร
พางปัฐพีพิงเพิก	เอิกออกแขกทะทาว
แสดงพระยศอะคราว	ครั้นฟ้าดินไหว แลเนา ²

แซ มาจากคำขอนว่า แซงแซ แปลว่า เสียงดังอื้ออึง เสียงอึกทึก เสียงของคำเหมาะกับความหมายมาก เพราะใช้ตัวอักษร ซ ซึ่งเวลาออกเสียงจะมีเสียงแทรกออกมาคล้าย ๆ เสียงไอน้ำแบบเดียวกันกับเวลาออกเสียงตัว ศ ษ และ ส ทำให้รู้สึกถึงความดังอย่างแซงแซของเสียงแตรสังข์และกลองโคก

ครั้น ปรากฏกับคำอื่นเป็น ครั้นคร้าม ก็มี ครั้นครั้น, ครั้นครั้น หรือ ครั้นครั้น ก็มี ครั้นคร้ามเป็นคำกริยา มีความหมายว่า สะทกสะทอนควยความกลัว³ ส่วนครั้นครั้น, ครั้นครั้น และครั้นครั้น แปลว่า เอิกเกริก, กึกก้อง, สนั่น⁴ นอกจากจะปรากฏในลักษณะ

¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 132.

²เรื่องเดียวกัน, หน้า 146.

³พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493, หน้า 227.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 229.

ของคำชอนแล้ว ครั้น ยังสามารถใช้เป็นคำเดี่ยวได้อีก ดังเช่นที่ไช่กั๊นว่า ครั้นเนื้อครั้น
ตัว ซึ่งมีความหมายว่า หนาว ๆ ร้อน ๆ หรือตั้งเนื้อตั้งตัว อันเป็นอาการอย่างหนึ่งของ
คนที่เริ่มจะเป็นไข

คำว่า ครั้น ในรายบหนักตีความหมายได้หลายอย่าง ถ้ามาจาก ครั้นคร้าม ก็
หมายความว่าพระยศของสมเด็จพระนเรศวรมีความยิ่งใหญ่มาก แมแต่ฟ้าและดินยังเกิด
ความกลัวในพระยศของพระองค์ หรือถ้าตีความว่ามาจาก ครั้นครั้น หรือ ครั้นครั้น ก็
มีความหมายว่า พระยศของสมเด็จพระนเรศวรเอิกเกริกหรือสนั่นไปทั่วฟ้าและดิน นั่นก็
คือ เป็นที่รู้จักกันดีว่ามีความยิ่งใหญ่ทั่วทุกหนทุกแห่ง

4.3 ศึกษาคำบางคำที่น่าสนใจ

ในทะเลงพ่าย มีคำบางคำที่น่าสนใจหรือเป็นคำแปลก ๆ หรือบางทีก็มีความ
หมายต่างจากที่ไช่กั๊นในปัจจุบัน ผู้เขียนจึงได้นำมาศึกษาด้วย เช่น

บรรยายกภาพสร้าง	สมญา ไวแฮ
สมลักษณะเล่ห์เสาวนา	เรื่องรู ¹

ภาพ แผลตามรูปศัพท์ว่า งานของกวี หรือกวี มาจากคำว่า กวาย ในภาษา
สันสกฤต

ตามความหมายปัจจุบัน ภาพ คือ "คำประพันธ์ชนิดหนึ่งซึ่งกำหนดคณะ พยางค์
และสัมผัส มีลักษณะคล้ายกับฉันทแต่ไม่นิยมครุลหุเหมือนกับฉันท"²

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 163.

² กำชัย ทองหล่อ, หลักภาษาไทย (นครหลวงกรุงเทพมหานครบุรี: โรงพิมพ์จักร-
สันนิทวงศ์, 2515), พิมพ์ครั้งที่ 4, หน้า 607.

ตะเลงพ่ายแต่งเป็นลิลิตสุภาพ คือ ใ้ร่ายสุภาพและโคลงสุภาพสลับกัน ดังนั้น กำนั กภาพ ในโคลงบทนี้จึงไม่อาจจะมีความหมายคั่งที่เข้าใจกันในปัจจุบันได้ เมื่อย้อนกลับไ พิจารณาคำนี้ในสมัยโบราณจะพบว่ามีความหมายกว้างขวางกว่าที่ใช้ในปัจจุบันนี้ คือ หมายถึง คำประพันธ์ทั่ว ๆ ไป ความหมายนี้ในวรรณคดีเรื่องอื่นก็มีปรากฏอยู่บาง เช่น

จบเส่ร็จกล่าวพ่ายกลดยง	กลอนการ
คือมณีมาลัย	รยปรอย
เปนเฉลอมกวีสาร	เสาวนิศ
รัตนมณีมาลยสรอย	เศกสรอยสรวมกรรม ¹

ในเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ตอนต้น กล่าวถึงพระราชปราชญ์ของพระมหากษัตริย์ ที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ท้วีแต่งเรื่องยอพระเกียรติพระสมุทรโฆษเพื่อใช้เล่นหนังว่า

พระให้กล่าวกภาพนิพนธ์	จำนองโดยตลอด
ตระการเพรงยศพระ	
ให้ฉลักแสบภาพอันชระ	เป็นบรรพบุรณะ
นเรนทรราชบรรหาร	
ให้ทวยนักคนผู้ชาญ	กลเล่นโดยการ-
ยเปนบำเทิงธรณี ²	

กภาพในที่นี้มีความหมายว่า คำประพันธ์ทั่ว ๆ ไปเช่นเดียวกัน

¹ ทวาทศมาส, หน้า 51.

² สมุทรโฆษคำฉันท์ (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2514), หน้า 3.

นอกจากนี้ คำว่า กาวย ในชื่อเรื่องกาวยมหาชาติ ก็มีความหมายอย่างเดียวกัน เพราะเรื่องกาวยมหาชาติมีท่านองแต่งเป็นรายยาว

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า กาวยที่ไทยเราใช้กันมาจากศัพท์ว่า กาวย ในภาษาสันสกฤต และใช้ในความหมาย 2 อย่างด้วยกัน คือ

1. เป็นชื่อคำประพันธ์ชนิดหนึ่ง และยังแบ่งย่อยเป็นชนิดย่อย ๆ ใค้อีก เช่น กาวยฉมัง กาวยยานี และกาวยขั้มไม้ เป็นต้น
2. หมายถึงคำประพันธ์ทั่ว ๆ ไป แบบเดียวกับคำว่า ร้อยกรองในสมัย

ปัจจุบัน

... แฉกพิให้เป็นเพื่อน   เกล่อนภพิให้เป็นพง
 คงแคน้ำกับฟ้า   คงแตกภูากับดิน   ยังอรินทรรัฐ
 อย่าคิดคิดเพิ่มหาญ   ผลาญจงเสร์จ เค็ดเคลา...¹

ทูลแถลงแห่งบาปเบื่อง   บูรพโณน
 จึงบดินทร เค็ดใจ   จากห้อง²

ปกติเราใช้เค็ดในความหมายว่า ทำให้ขาดควยนิ้วมือ เช่น เค็ดดอกไม้ หรือ บางทีนำไปใช้กับผลไม้ก็มี ในรายและโคลงที่ยกมานี้ก็นำไปใช้กับศีรษะและใจ ซึ่งจะทำให้ขาดควยนิ้วมือไม่ได้ หากแต่ต้องใช้เอาวรุณและความเข้มแข็งของจิตใจต่างหาก ในกรณีเช่นนี้อาจมีผู้คิดว่า กวีใช้คำโดยไม่รู้หน้าที่แท้จริง สำหรับผู้เขียนหาได้มีความคิดเช่นนี้ไม่ กวีคงมิได้มุ่งที่นัยของคำ แต่คำนึงถึงการกระทำมากกว่า คือ เค็ด เป็นกริยาที่กระทำและเสร์จสิ้นในระยะเวลาสั้น ๆ คือ ทำให้ขาดออกจากกันภายในเวลาอันรวดเร็ว ดังนั้นเมื่อ

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเกิม, หน้า 5.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

ไขว้วุ่น เกิดเกล้า จึงเป็นการแนะนำว่า อารูที่ไขจะต้องคมกริบ เรียกไควาพันที่เคียว หัวจะตองหลุดจากบาทันที และการพันจะตองเกิดขึ้นและเสร็จสิ้นภายในเวลาชั่วพริบตา รวมทั้งผู้พันก็ตองมีจิตใจเข้มแข็งและเค็ดเคียวพอสมควร เค็ดใจ มีความหมายทำนองเดียวกัน ต่างกันเพียงว่า เค็ดเกล้าเห็นการกระทำไคควยตา แต่เค็ดใจเห็นไคควยใจอย่างไรก็ดี เค็ด ในที่นี้มีความหมายคล้ายกับ เค็ดคอกไม่อยู่ประการหนึ่งคือ ทำให้ขาดออกจากกัน เวลาเค็ดคอกไม่หมายความว่าจะทำให้คอกไม่ขาดหรือหลุดออกจากกึ่ง เค็ดเกล้าทำให้หัวหลุดออกจากคอหรือบ่า ส่วนเค็ดใจทำให้เยื่อใยหรือใยสัมพันธ์ขาดจากกัน

เค็ดเกล้าและเค็ดใจนอกจากจะเป็นคำแปลกแล้ว ยังให้ความรู้สึกที่เฉียบขาด ทั้งทางคานนำเสียงและความหมายอีกควย

เสร็จเสาวณีย์สังสนม เนื่องบังคมคำราช พระบาท
มัทนนิทรา จวนเวลารุ่งสว่าง พ้นนางคเคื่อคคา...¹

การใช้คำตอนนี้แสดงว่ากวีมีความรู้ทางคานวิทยาศาสตร์พอสมควร เพราะคนส่วนมากมักจะพากันคิดวว่า ดวงควมีเฉพาะในเวลากลางคืนเท่านั้น เวลากลางวันไม่มี นับวว่าเป็นการเข้าใจผิด เพราะแท้จริงแล้ว ดวงควจะปรากฏอยู่ในท้องฟ้าทั้งเวลากลางวันและกลางคืน เพียงแต่วารัศมีของดวงควในเวลากลางวันถูกรัศมีอันรอนแรงและเจ็ดจางของควอาทิตย์บดบังไปจนหมดสิ้น คังนั้นกวีจึงแต่งเรื่องไคตรงควมขอเท้จจริง รวมทั้งใช้คำไคเหมาะสม เพราะเคื่อคคคือ ชีคชว กวีชอบใช้คำนี้มาก เพราะมีอยู่หลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งมักใช้ในเวลาที่อกใจ กลัว เสียวใจ หรืออับอาย เช่น

องคอุปราชยีนสาร แสนอประมาจนาคยมวด นวด
พระหัตถ์ของเคื่อค เลื่อคสลคคคคคค

¹ เรืองเคียวกัน, หน้า 11.

ข้ากษัตริย์หมองมัว¹

ราวธุระขุนเมือง เคืองใจ ขาษณรทุกผู้ ภูธร ลอกไพร่ นาย
เขาทั้งหลายครีกัน ขวัญเกียวกินเดือนเดือน²

นอกจากนี้ยังนำคำว่า เดือน ไปใช้ในความหมายว่า สร้าง หรือหายอีกด้วย เช่น

คลังกาญจนคลังแก้วเกิด เมืองนอง เนกนา
ทุกหัวประชาชนมอง เดือนอื่น³

กลีพลหาญควนเงิน แลนา คำเนินในมรรคา แลนา
สุริยประภาทรงกลด จนกำหนดบាយควาย ชายสามนาฬิกาเศษ
ทั้ถึงประ เเทศหนองสราย...⁴

คำว่า บายควาย ไม่ต้องเสียเวลาอธิบายความหมาย เพราะอ่านแล้วเข้าใจได้
ทันทีว่า หมายถึง เวลาบ่ายที่เขาถอนควายเข้าคอก นับว่ากวีได้หาถ้อยคำที่มีความหมายเด่น
และน่าสนใจมาใช่

ใต้เมืองมลวันแคว้นสุวรรณ ทรงองค์อุปราช ไค้คชชนาคใหญ่
ฉวน หกศอกถวนสูงสกนธ์ สามร้อยตนไตรตรา อาชาสองพันปลาย
หลายศาสตรานานาวุธ เครื่องพิศุขทุกยานยว⁵

-
- 1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 7.
  - 2 เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.
  - 3 เรื่องเดียวกัน, หน้า 153.
  - 4 เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.
  - 5 เรื่องเดียวกัน, หน้า 126.

ปัจจุบันถ้าเอ่ยคำว่า ยาน ทุกคนจะเข้าใจไ้ทันทีว่าหมายถึง พาหนะ และมักจะใช้ในลักษณะของคำชอนว่า ยวดยานพาหนะ คำว่า ยวค เลื่อนมาจากคำว่า ยู่ ซึ่งเป็นคำไทยโบราณ หมายถึงพาหนะหรือคานหาม เช่น "ยู่ยานคานหาม" เป็นต้น

แตรสังข์ระตะคานโคม คอยประโคมคึกขาน
การออกแขกเคี่ยมคัล ตรวจเตรียมกันแตงแง
แตรอรุณพระฮาม เทาถึงสามโมงเศษ...¹

ทั้งสองคำนี้เป็นศัพท์โบราณ แต่ก็ยังพอค้นหาความหมายได้จากวรรณคดีเก่า ๆ เช่น มหาชาติคำหลวง มีคำว่าแตงแงในกัณฑ์ทศพร คำนี้ ชอนกลิ่น พิเศษสลกกิจ อธิบายว่า แปลว่า แตงตัว² ผู้เขียนคิดว่าคำนี้สามารถแปลให้มีรสวรรณคดีมากยิ่งขึ้น คือ แตงตัวให้สะกูดตา ให้เห็นแงเห็นมุม หมายความว่า แตงให้งามสะกูดตาเป็นพิเศษนั่นเอง ส่วนคำว่า พระฮาม อยู่ในตอนหนึ่งของเรื่องลิลิตพระลอว่า

ฝันพึ่งใจแกแล้ว ราตรีแฉวพระฮาม
ยามอรุณอรามเรือฟ้า พระพี่พระน้องดา รุ่งเพียงพณี³

ตอนนี้เป็นตอนที่พระเพื่อนพระแพงและนางรินนางโรยต่างก็ฝันกันคนละอย่าง ๆ เป็นบุพนิมิตก่อนที่จะโคพบพระลอและนายแก้วนายขวัญ เมื่อพระเพื่อนพระแพงและสองพี่เลี้ยงทำนายฝันกันแล้ว ทั้งสองพระองค์ก็ตั้งตาคอยเวลาเช้าด้วยพระทัยที่จดจ่อ คำว่า พระฮาม แปลว่า สว่าง แสงสว่าง หรือแสงรุ่งเรือง เสียง/ฮ/ในภาษามเหนือ คือเสียง/ร/ในภาคกลาง พระฮาม ก็คือ พระราม, ราม แปลว่า รุ่งเรือง

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 146.

² ชอนกลิ่น พิเศษสลกกิจ, ภาษาและหนังสือ, ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 (มิถุนายน, 2504), หน้า 131.

³ พระวรวงศ์วิจิตร, เรื่องเคิม, หน้า 18.

เหตุที่ยอนุเคราะห์ทวง
 บาปสร้างสร้างบุญช
 บุญจาพิชไพร
 เพราะเพื่อพระนางนาว

ทาสกุ
 เขตทาว
 ไรยเร็ด ลงถา
 หนวงโนมในกุศล¹

คำว่า ภู ในบาทที่ 1 มีอิทธิพลมากบังคับให้คำอื่น ๆ ต้องเปลี่ยนรูปตามไปด้วย คือ แทนที่กวีจะใส่วา บุญไซ และบุญจาพิชเวร กลับใส่วา บุญชู และ บุญจาพิชไพร ในโคลงบทนี้มีคำที่ควรจะกล่าวถึงอีกหลายคำ เช่น สร้าง แปลว่า คลายหรือหาย เช่น สร้างเมา กวีได้ขยายขอบเขตของการใช้คำนี้ออกไปอีก โดยนำมาใช้กับบาป และให้ความหมายว่า เว้นจากบาป

ไรยเร็ด ในบาทที่ 3 ก็น่าสนใจ ไรย ปกติเราใช้กับดอกไม้ เช่น ดอกไม้ไรย หรือไม้ใช้กับไบนาวา ไบนาวอิคไรย หรืออาจใช้กับความรัก เช่น ความรักไรย ฯลฯ ในที่นี้กวีนำคำว่า ไรย มาใช้กับเร็ด เร็ดแปลว่า ร้าง มักจะปรากฏคู่กับ ร้าง เป็นเร็ดร้าง มีความหมายว่าทอดทิ้งไว้ กวีนำคำ ไรยเร็ด มาใช้ประกอบบุญจาพิชไพร ความหมายของโคลงบทนี้ก็คือ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงละเว้นจากการทำเวร 5 อย่าง² ดังนั้น ไรย ในที่นี้จึงมีความหมายว่า หมกไป สิ้นไป ทำนองเดียวกับที่ใช้กันว่าสังขารร่วงโรย ความหมายนี้สอดคล้องกับความหมายของ เร็ด ได้เป็นอย่างดี และอาจกล่าวได้ว่าทั้ง ไรย และ เร็ด ต่างก็ช่วยสนับสนุนความหมายให้แก่กันและกัน จนผู้อ่านสามารถเข้าใจความหมายของไรยเร็ดได้อย่างแจ่มชัด

คำเหล่านี้เป็นเพียงตัวอย่างที่น่าสนใจควรแก่การศึกษา ยังมีคำอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งถ้าใครสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าก็จะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาวรรณคดีเรื่องนี้และเรื่องอื่น ๆ เป็นอย่างยิ่ง

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 161.

² เวร 5 อย่าง หมายถึง เวรที่เกิดจากการละศีลห้า.

4.4 การใช้คำกะทัดรัด

การใช้คำกะทัดรัดช่วยให้สื่อความหมายไต่รวดเร็วและใช้คำได้ประหยัดคิ่มาก
ในเรื่องลิลิตตะเลงพ่าย กวีใช้คำประเภทนี้อยู่มากเหมือนกัน อาทิเช่น

จงเจริญชัยศควม	เคะชะ
ชาวอุยชยอชยาพะ	พื่อไค
จงแพพินาศพระ	วิริภาพ พอนา
ชนะแคะสองทานไท	ชิราชเจ้าจอมสยาม ¹

กวีใช้คำว่า พะ เพื่อให้สัมผัสสระกับ เคะชะ และสัมผัสอักษรกับ พื่อ คำนี้เป็น
คำสั้น ๆ เพียงพยางค์เดียว แต่ก็ได้ใจความที่ สังกศไตวกวีพยายามใช้คำสั้น ๆ ที่กิน
ความหมายมาก (economic words)

พะ ในที่นี้เป็นคำกริยา พจนานุกรมให้ความหมายว่า พบ หรือ ปะ เมื่อพิจารณา
ใจความของโคลงบทนี้แลวน่าจะแปลว่า ปะทะ คานทาน คอสู หรือทำอันตรายมากกว่าที่จะ
มีความหมายตามพจนานุกรม

พจนานุกรมจีน - ไทย มีคำว่า ฉะ ซึ่งอธิบายว่าเป็นคำภาษาแต้จิ๋ว แปลว่า
ตี ทุบ รมกัน หรือทำสงครามกัน² บางกรณีเสียง ฉะ สามารถเพี้ยนเป็น พะ ได้ เช่น
เลี้ยะพะ ซึ่งเป็นชื่ออย่างหนึ่งของจีน ใช้ในการป้องกันตัว คนทั่วไปเรียกว่า มวยจีน

ผู้เขียนเข้าใจว่า พะ ในโคลงบทนี้ที่แท้คือ ฉะ ในภาษาจีนแต้จิ๋วนี้เอง แปลว่า
คอสู ซึ่งความหมายนี้สอดคล้องกับใจความของโคลงได้เป็นอย่างดี

¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 12.

²จักร วรศีล (เรียบเรียง), พจนานุกรมจีน - ไทย (พระนคร: โรงพิมพ์
ไทยสัมพันธ์, 2513), หน้า 377.

สาธิตาขานจะจ้อ ไก่ฟ้าพ้อหางเฟี้ยว เจี้ยว
 กระแสสำเนียง เสียงระว่างไพเราะ ร้องระว่าง
 ไพเราะนาค ภูบาลชิมเคี้ยว เดี่ยวอุระรอนเรา
 พลังคำบึงหม่นหนา แฉงเนื่อนวลผจง ในนา¹

ชิมเคี้ยว ได้ทั้งความไพเราะของน้ำเสียงและรูปคำที่กะทัดรัด หมายความว่า
 พระมหาอุปราชาคองขมกอยู่เพียงลำพังพระองค์เอง ไม่มีนางผู้เป็นที่รักมาช่วยคลาย จึง
 เกิดความรู้สึกคิดถึงนางและอาจวางวาเหว

แชกเตาเตาแชกนง	นงพะงา หนึ่งรา
บอกวาเรียมโยหา	ละหอย
เชิญนุชเร่งเร้วมา	ระจับโศก พี่เอย
ขอพิบพิกตรนอย	หนึ่งให้สร้างศัลย ²

เตาแชก เป็นคำที่กะทัดรัดมาก พระมหาอุปราชขอโทษแชกเตา "เตา"
 เป็นแชกของนางเพื่อบอกให้นางทราบว่า พระองค์มีความคิดถึงนางมากเหลือเกิน ขอให้
 นางมาให้พระองค์ได้เห็นหน้าสักนิก

ชาวสยามครามเส็กสิ้น	หังผอง
นายและไพร่ไปปอง	รบรา
อพยพหลบหลีกมอง	เอาเหตุ
ซุกซอนทอนโหษา	ศึกไคไป <u>เปน</u> ³

¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 36.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 45.

โคลงบทนี้ใช้คำไคกะทักศักดิ์จริง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำสุดท้ายของโคลง เป็น มีความหมายว่า มีชีวิตอยู่ ความหมายของโคลงบาทสุดท้ายก็คือ ชาวเมืองกาญจนบุรี ต่างพากันหลบหนีและซุกซ่อนไม่ยอมให้พม่าจับเอาตัวไปไคขณะที่ยังมีลมหายใจอยู่

ทั้งหลายล้วนจบแจ้ง	เจนไสย ศาสตร์แธ
เห็นตระหนักแนโน	เหตุหา
จักทูลบทลไท	เกรงโทษ ทานนา
เสนอแต่ก็กลบราว	เกลื่อนรายกลายสี ¹

โคลงบทนี้ใช้แต่คำสั้น ๆ แต่มีความหมายเด่น เช่น ใช้คำว่า เหตุหา หัวทำ ให้คนอ่านรู้สึกว่าเป็นเรื่องน่ากลัว นอกจากความหมายแล้ว เสียงของคำ คือตัว ห ยังให้ความรู้สึกที่น่ากลัวแก่ผู้อ่านด้วย ดังมีผู้ให้คำอธิบายว่า "พยัญชนะ ห ให้ความรู้สึก คานดบ เป็นอารมณ์แห่งแสงหรือน่ากลัว เช่น แหง หาย แหบ หวน หรือ โหด เขียม เเหอ เข็ม ห่า หาม หาว"² คำนี้เองที่แนะนำให้ผู้อ่านคาดคิดว่าคงจะต้องเกิดเรื่องร้ายแรงและเป็นอันตรายต่อพระชนม์ชีพของพระมหาอุปราชเป็นแน่แท้

ก็มธุมาชิงควัน	กันบให้ไปออก
บอกให้เตาโดยตก	ควรจักยกไปยุท... ³

ชิงควัน ก็คือ มาชิงตัดหน้าอย่างทันควัน คำว่า ออก เพียงคำเดียว หมายถึง ประเทศเขมร ซึ่งตามแผนที่อยู่ทางทิศตะวันออกของไทย ส่วนคำว่า ตก ใช้แทน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

² สมัยพร วิฑูรย์ศาสตร์, "ภาษาจากความรู้สึก," อักษรศาสตร์พิจารณา, ปีที่ 1, ฉบับที่ 1 (มิถุนายน, 2516), หน้า 10.

³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, เรื่องเดิม, หน้า 57.

ประเทศพม่า

ตีสิบ เอ็คออกโรม
 ชาติกุกูกำลัง
 ฝ่ายพยุหัทัพพลวง

โถมปะทะทัพน้า
 หักให้พังให้พ่าย
 แต่งตามกระทรวง โดยคัม¹

โดยคัม คือ โดยลำดับหรือตามลำดับ สิ่งเกิดดูว่ากวีชอบใช้คำเดี่ยวโดด ๆ เช่น ไชวา บุหฺ หรือ โรม ซึ่งมีความหมายวาทหรือต่อสู้ เป็นต้น การใช้คำกะทัดรัดทำให้เนื้อเรื่องดำเนินไปด้วยความรวดเร็วทันใจ ผู้อ่านเกิดอารมณ์ชมชอบอยากติดตามอยู่ตลอดเวลา นับเป็นเสน่ห์ที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของวรรณคดีเรื่องนี้

นอกจากนี้การใช้คำกะทัดรัดในบทสนทนาบางตอน เช่น ตอนสมเด็จพระนเรศวรทรงตระเตรียมการไปตีเขมร และมอบอำนาจให้พระยาจักรีดูแลบ้านเมือง (หน้า 54 - 6 โคลงบทที่ 162 - 7) หรือตอนเหล่าอำมาตย์กราบบังคมทูลเสนอความเห็นให้พระองค์ทรงยกทัพไปรับศึก - นอกนคร พระนเรศวรก็ชอบพระทัย เพราะทรงมีความคิดอย่างเดียวกัน (หน้า 62 โคลงบทที่ 180) เป็นต้น การใช้คำกะทัดรัดดังกล่าวทำให้ฟังดูคล้ายบทสนทนาที่ใช่พูดกันจริง ๆ ทำให้ช่วยเพิ่มชีวิตชีวาให้กับบทประพันธ์มากขึ้น

4.5 ความประณีตในการใช้คำ

การใช้รูปวรรณยุกต์ของคำบางคำในเรื่องสะท้อนให้เห็นความประณีตและละเอียดลออในการใช้คำของกวีเป็นอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น กวีเปลี่ยน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

ลำหมีหมุ่หมุ่เมน   กระจายเตนตามทาง

มาเป็น

ลำหมีหมุ่หมุ่เมน   กระจายเตนตามทาง¹

ทั้งนี้เพื่อให้ เเมน มีรูปวรรณยุกต์เหมือนกับ เตน จะได้กลมกลืนกัน ถ้ากวี
ใช้วา เเมน ก็น่าจะได้ เพราะทั้ง เเมน และ เตน ต่างเป็นเสียงโทเหมือนกัน แต่
เป็นเพราะกวีมีความประณีตในการใช้คำ จึงได้เปลี่ยนรูปคำเสียใหม่

ในตอนอื่น ๆ ของเรื่องก็มีการเปลี่ยนแปลงรูปคำทำนองเดียวกันนี้ คือ

ไก่อ้วนขันเจ้อยแจ้ว   คุเหว่าแห้วเสียงใส²

กะทกรกรกฟา มะขามะขามขานาง บ่างทราย

ไทรไซเหนา เปลาประคุดคาช³

เพียงอกไหวใจขว่า   คล่าพระพักตรมัวมล⁴

ฯลฯ

หลังจากที่ผู้เขียนได้ศึกษาเรื่องการใช้คำในวรรณคดีเรื่องนี้แล้ว พบข้อที่น่าสนใจ
สังเกตต่อไปนี้ คือ

1. กวีชอบใช้คำบางคำในรูปแบบที่กวีพอใจ

1.1 ชอบใช้รูปคำสันสกฤตมากกว่าภาษาบาลี เช่น ใช้ เอารส แทน

โอรส :

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 40.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 11.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 53.

เจ้าบุรีรัตน์ผ่านทวีป คับขันมณีพิราลัย เอารส ใทนฤเมศ
 ณเรศวรเสวยศรวรบา แจงกิจจาตระหนัก จึงพระปิ่นมัทธาษศรี
 บุรีรัตนหงสา...ชกัเอื้อนสารเสาวพจน์ แคเอารสยศ เขศ...¹
 เสริจสั่งความโอวาท ไทชประสาทพระพร แคภูธรเอารส
 ชกัประณคร์รับคำ อำลาทาวลีลาศ...²

ฯลฯ

1.2 กวีนิยมใช้คำแผลง เช่น คำว่า คึก กวีมักใช้ว่า เต็ก โดยแผลงสระ อี
 เป็นสระ เออ และชอบใช้คู่กับคำว่า คำ เป็น คำเต็ก :

ทั้งมวลหม่อมมาตยของ	สารพลัน
ทูลพระจอมจรจรโลง	เลื่องหลา
แถงลัษณะปางบรرف	มาเทียบ ถวายแธ
ณะที่ควรเสด็จ <u>คำ</u>	<u>เต็กไซร</u> ไกลกรง ³
สลักไคไคสลักนอง	แหงนนอน ไพรธา
เพราะเพื่อมาราวอรอน	<u>เต็กไซร</u> ⁴

1.3 กวีนิยมใช้คำโบราณ เช่น ถลัว มักจะใช้ว่า แถลน ย่าน หรือ เยง
 แถน เช่น

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 59.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 33.

นายลพยุหะพิทักษ์	อุยหัว สองแ
ชุมค้ายรายกลบัว	กลับชอน
แสนเล็กเพ่งฟังกลัว	แกลนเคช ทานนา
เถกิงพระ เกียร ตีตั้งตอน	ศึกให้แตกหนี ¹
ขุนเสียมสามรร ถตาน	ขุนทะเลง
ขุนทอขุนไปเบง	หยอนทาว ²

องค์อุปราชไปดก กิลกภพแวนทะเลง ไป
ยานเบงยศทาว กล่าพลดาวแดนราช อาจอุก-
 รุกร่าบาญ ขานแขงคูกชยุท สุกเสียบศอชอทรง
 ปลงปลดชนมันบสาว³

2. กวีมีกวีใช้ส่วนวนคล้าย ๆ กัน เช่น

2.1 เวลาตกใจจะไหว

หวั่นทรุทัยทานเพียง   จักวา⁴

หรือ

หวั่นทรุทัยทานว่า   ทวาคเพียงจักรผัน⁵

2.2 เมื่อกล่าวถึงฝีมือในการรบไหว

อาจจักร อนรณแฉว   แฉกแพ้งหนี⁶

หรือ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 120.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 140.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 20.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 13.

ไปเริ่มรอดูทีนี้

เผือกกล้าแกลนหนี¹

2.3 เมื่อพรรณนาความทุกข์ใจของพระมหาอุปราชา กวีชอบใช้ว่า "หนักอรรถราชราว"² หรือ "หนักควงมลราชราว"³

3. คำที่กวีใช้แสดงความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างหญิงชาย (ซึ่งตามเนื้อเรื่องก็คือ พระมหาอุปราชากับพระสนม) มักเป็นคำที่โหดอย่างชัดเจน ถ้าไม่ได้ศึกษาประวัติของกวีแล้ว ผู้อ่านบางท่านอาจไม่เชื่อว่ากวีไม่เคยมีประสบการณ์ทางเพศสัมพันธ์มาก่อน จะขอคัดตัวอย่างจากเรื่องทะเลงพายมาให้เห็นดังนี้

<u>อนอมนุชแนมนาก็</u>	<u>พุนเส้นท์</u>
นิกนिर าร สขอน	อกให้โหยถวิล ⁴
<u>เคยตระโถมบัวมาศแก้ว</u>	กักร
เกี่ยวตระกองบังอร	อุเนื้อ ⁵
และ	
<u>ชมพิศฟางผา</u>	<u>ชมพ แมถา</u>
นกขมินให้สิ่งค	คิงเจา
สรอยทองเทียบสรอยพร	อาอาคม
<u>แอนวาแอนองคไคลา</u>	<u>พิไคลาคลิงสมร⁶</u>

ฯลฯ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 118.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 37.